

## КРСТ У РИЗНИЦИ ЦРКВЕ СВ. ПЕТРА У РИМУ.

Још су нам у сећању свежи утисци са свечаног отварања Другог интернационалног византолошког конгреса 11. априла 1927. године у Београду, а нарочито онај моменат, када је иза Г. Др. Јована Радонића устао Msgr. M. d' Herbigny S. J., и када је иза поздрава упућеног конгресу, према новинским извештајима, рекао ово:

„У богатој ризници катедрале св. Петра у Риму нашао сам крст са словенским натписом, који нисам могао прочитати. Истраживањем стила и старине дошао сам до закључка да припада тринаестом или четрнаестом веку, и сви су изгledi да је крст поклон Стевана Немање<sup>1</sup>), који је често слао богате дарове не само Папи, већ и римским црквама. Крст је фотографисан, и објавиће се пројекцијским апаратом пред целим конгресом...“ (Политика, 12. апр. 1927.).

„Са великом радошћу сам открио у трезору св. Петра у Риму српске реликвије, које носе српске натписе. Нашао сам крст Немање, извајан на диван начин, но жалим што натпис нисам умео да прочитам, али ја сам донео фотографије и верујем да ће га српски научници дешифровати...“ (Време, 12. апр. 1927.).

Ова вест Msgr-а d' Herbigny-а, да имамо сачуван крст Немањин, обрадовала је и заинтересовала је свакога од нас, а потписаног нарочито, јер је потписани кратко време пре конгреса проучавао и снимао црквене старине фрушкогорских манастира, међу којима има и старих крстова златом и сребром окованих и у дрвету резаних, те је још био под утисцима овога испитивања. 13. априла 1927. одржао је Msgr. d' Herbigny на једној седници византолошкога конгреса своје предавање: *Quelques sujets d'études pour des byzantinistes yougoslaves à Rome*, у коме је између осталог најпослед расправљао и о споменутом крсту.

Према новинским извештајима Msgr. d' Herbigny рекао је у своме предавању о крсту у главном ово: Између осталих српских реликвија у Риму имамо и један дрвени крст, који се чува у средини другог једног већег крста из познијег времена.

<sup>1</sup>) Није могуће да је Msgr. d' Herbigny рекао прво да је крст из 13. или 14. столећа, и одмах затим да је крст поклон Стевана Немање [+1199. или 1200]. Овај анахронизам иде на рачун новинског извештача.

као у ставротечи. Msgr. d' Herbigny је за византолошки конгрес спремио предавање о овим реликвијама, а да би крст могао извадити из реликвијара, било је потребно тражити одобрење Папе, које је Папа својеручно написао Msgr-у d' Herbigny-у. Затим је Msgr. d' Herbigny у предавању дао опис крста, рељефних ликова и сигнатура на крсту, и на крају свога предавања поставио је Msgr. d' Herbigny хипотезу у облику питања: није ли овај крст можда из времена Стевана Немање, а ова претпоставка изгледа тим вероватнија, што се тачно зна да је Немања имао обичај да шаље велике поклоне не само великим црквама истока (Јерусалим, Св. Гора), но и црквама Рима, а познати су односи и везе Немање са Папама. У инвентару старина катедрале св. Петра у Риму од 1142. још се не заводи овај крст, него тек у инвентару од 1192. год., а то је доба јаким и великим веза између Папе и Стевана Немање. Уз своје предавање Msgr. d' Herbigny је дао и пројекцијске слике крста. Најпосле је изјавио Msgr. d' Herbigny да ове слике објављује и излаже историске чињенице без намере да даде један сигуран закључак. Ипак све могућности допуштају претпоставку да је овај крст поклон самога Немање катедрали св. Петра у Риму.<sup>1)</sup> Иза предавања Msgr-а d' Herbigny-а устао је Ђ. Ивановъ професор Универзитета у Софији, први делегат бугарских конгресиста, и „судећи по словима (крста) како су написана, не верује да је овај крст из доба Стевана Немање, и мисли да припада познијем времену.“<sup>2)</sup> Други извештач овако наводи мишљење Иванова: „Натписи на крсту које је монсињор Дербињи показао рестаурирани су и могу бити из 16. и 17. в.“<sup>3)</sup> Од византолошког конгреса, дакле, стоји отворено питање о овом крсту.

Када сам свршавао своју књигу о црквеним старинама фрушкогорских манастира, сетио сам се овога крста и потражио сам књигу: *Deuxième congrès international des études byzantines Belgrade, 1927. Compte — rendu par D. Anastasijević et Ph. Granić.* Belgrade, 1929, на челу које је на стр. 1—14. отштампано предавање Msgr-а d' Herbigny-а. Потражио сам ову књигу да видим тачно шта је рекао Msgr. d' Herbigny о овом крсту, да видим слике крста, да видим нема ли можда у нашим фру-

<sup>1)</sup> Политика и Време 14. априла 1927.

<sup>2)</sup> Политика 14. априла 1927.

<sup>3)</sup> Време 14. апр. 1927.

шкогорским ризницама нешто слично овоме крсту из ризнице цркве св. Петра у Риму, и најпосле да видим да ли ћу моћи решити натпис, сигнатуре и време постанка овога крста. У својем штапаном предавању даје нам Msgr. d' Herbigny пре свега опис крста, рељефних ликова на крсту и сигнатура. Msgr. d' Herbigny тачно описује ликове, у главном тачно чита сигнатуре, а где не може да их прочита, тачно их слуги. Иза описа крста читамо у предавању Msgr-а d' Herbigny-а још и ово: крст се чува у једном познијем реликвијару (1527—1534) и не може бити, као што се то до сада понављало, поклон Јувенала Јерусалимског (420—458) папи Лаву Великом (440—461). Хипотеза проф. Иванова, који га је хтео поставити у XVII и XVIII век, је дакле сасвим немогућа. Још каже Msgr. d' Herbigny да је присуство малих ликова св. Петра и Павла на једном крсту толико изузетно, да се не може друкчије разјаснити, но једном нарочитом интенцијом: наиме, у апсиди старе базилике св. Петра, глазни мозаик претстављао је одређено два апостола поред Спаситеља. Словенски палеографи, а нарочито југословенски имају да донесу своје закључке. Ја сам дошао да их од њих молим, каже Msgr. d' Herbigny, и затим се пита: ко је дакле донео ове ствари (па међу њима и крст) у Рим? На ово питање одговара Msgr. d' Herbigny једном хипотезом: Житије св. Симеона (вел. жупана Стевана Немање), писано од његова сина Стевана Првовенчаног (гл. VIII), спомиње поклоне послане од њега (т. ј. Немање) великим црквама хришћанским, не само, изрично се каже, Јерусалиму, Цариграду и цркви св. Димитрија у Солуну, него такође и Западу, црквама св. Петра и Павла у Риму и св. Николе у Барију. Тадањи односи српско-римски су чести у јединству једне исте вере за време ове славне периоде за Србију. Папа Климент III писао је 25. нов. 1189. тројици браће: Немањи, Срацимиру и Мирославу.<sup>1)</sup> Стефан пак син Немањин, „*magnus iurpanus totius Seruie*“, одговарајући на писмо папе Иноћентија III од 2. јануара 1199. каже ово: „*nos autem semper consideramus in vestigia sancte romane ecclesie, sicut bone memorie pater meus*“. Иза свега овога пита се Msgr. d' Herbigny: Не долази ли крст од Стевана Немање?<sup>2)</sup> Уз своје предавање доноси Msgr. d' Herbigny слику реликвијара у коме се чува

<sup>1)</sup> Ст. Станојевић, Борба за самосталност католичке цркве у Неманићкој држави, од 1912, стр. 69. Позивање Msgr-а d' Herbigny-а.

<sup>2)</sup> Deuxième congrès..., p. 12—13.

крст, слике крста пре и после чишћења, транскрипцију сигнатура и слова на крсту и автограф дозволе отварања реликвијара и снимања српских реликвија (Fig. VIII—XIII).

Чим сам прочитао предавање Msgr-a d' Herbigny-a, видео сам да један напрсни крст, изрезан од слонове кости, у манастиру Бешенову у Срему има неке појединости сличне са крстом из ризнице цркве св. Петра у Риму, и иза читања предавања Msgr-a d' Herbigny-a и посматрања рељефа крста и транскрипције сигнатура, покушаћу разјаснити натпис, сигнатуре и ликове на крсту, и одредити време постанка овога крста.

Описаћу овде још једном овај крст, поновивши негде Msgr-a d' Herbigny-a, а негде допунивши га. Истичем да је сва тешкоћа око решавања питања овога крста у томе, што су натписи и сигнатуре веома ситно резане, а исто тако су и ликови веома ситни, тако да се могу посматрати и читати само са увеличавајућим стаклом. Цео крст је висом 72 mm, а поједини ликови су 10 mm. Осим тога рез слова у сигнатурама је некако нејасан и неодређен (бар на фотографији).

Крст из ризнице цркве св. Петра је напрсни дрвени крст, и ношен је о ланцу на прсима, свакако од каквог монашког или свештеног лица. На крсту имамо у дрвету рељефно изрезане ликове Св. Тројице, пресв. Богородице, светитеља и композицију Распећа, и то с једне стране крста горе је св. Тројица, т. ј. Три Анђела у допојасној величини, као што се обично слика у византској и српској иконографији. Сигнатура Св. Тројице је *сплм*<sup>1)</sup> трои или троц. Слова т и р су у лигатури. Ова сигнатура је несумњиво тачно прочитана, а нарочито је у њој јасна реч *сплм*. Испод Св. Тројице је Распеће, као што се оно обично слика у старој иконографији. Спаситељ има сигнатуру *ис хс*. С десна Спаситељу је пресв. Богородица са једном мироносицом иза ње, а с лева је Св. Јован — *ю*. Иза мироносице на пречази крета је св. апостол Петар — *петр*, т и р је у лигатури, а иза св. Јована на супротној страни пречаге крста је св. апостол Павле, са сигнатуром *п(ак)л*. Св. Петар и Павле су у хитону и химатију. Испод Распећа су допојасне фигуре св. архијереја Василија Великога и Јована Златоустога, приказани по обичном иконографском начину, обучени у омофоре са крстовима и фелоне, десном руком благосиљају, а у

<sup>1)</sup> Msgr. d' Herbigny (p. 12) чита ово свт. . . , што није тачно.

левој — која је испод фелона — држе јеванђелије. Њихове сигнатуре су вас (ава или аџ) зат. У загради наведено не може се јасно прочитати.

С друге стране крста горе је св. Никола — никола, у омофору са крстовима и фелону, десном руком благосиља, а у левој држи св. јеванђелије. Испод св. Николе је медаљон Панагије, пресв. Богородице Оранс и Платитере<sup>1)</sup> у допојасном расту, са раширеним рукама. Сигнатура пресв. Богородице је нејасна, да ли је П Р њ.ј. П два Т Т и Р у лигатури, дакле платитера, или је па, т.ј. панагиа, не можемо сигурно казати. Сигнатура малог Спаситеља је ис хс. У кругу око пресв. Богородице је натпис који треба дешифровати, каже Msgr. d' Herbigny, и као да од овога натписа треба много очекивати за решење целог питања овога крста. Овај натпис је доста нејасан, јер су слова оштећена, али од њега се на сликама и транскрипцији овога натписа и свију сигнатура, коју нам даје Msgr. d' Herbigny у споменутој књизи (Fig. XI, XII), може прочитати: + чпнѣиш.. хѣрѣвим и славиѣш<sup>2)</sup>..., дакле у кругу око пресв. Богородице имамо текст из црквене песме Достойно ђсть, а текст ове песме обично налазимо на панагијама поред оваке слике Богородичине, или молитву из чина о панагији: Престѣла Бѣе, помогѣи намъ. Дакле овај текст у кругу око пресв. Богородице није посветни ни хронолошки, но је текст из црквене песме. На пречази крста, до медаљона пресв. Богородице су емблеми св. јеванђелиста са сигнатурама Ѣмѣтѣи, Ѣм(арко), но(ан)... Испод медаљона пресв. Богородице је св. Григорије Богослов као архијереј, у омофору са крстовима и фелону, десном руком благосиља, а у левој држи јеванђелије. Григорије има сигнатуру григор или григѡр (w и p у лигатури). Испод Григорија су два допојасна монашка лица са брадом, обучени у монашке мандије. Несумњиво је да су ово монаси. Њихове сигнатуре прочитао је Msgr. d' Herbigny: сѣрги никон. Јасно се на снимку може разабрати сѣрг(и) никон, (ни у лигатури).

Сада ћемо се запитати: ко су ови преподобни схимници Сергије и Никон? Чуди нас да Msgr. d' Herbigny није себи поставио ово питање. У православним црквама славе се и у њиховим месеце словима спомињу се ови светитељи са именом Сергије и Никон

<sup>1)</sup> Πλατιτέρα τὴν οὐρανὸν, βαστάσασα τὴν κτίσιν σου (богородичан I гласа). Πλατιτέρα νεφέλης, акатист, икос 6.

<sup>2)</sup> У кругу око пресв. Богородице могао би стати још само ова наставак ових речи:... Σε без сравне.

1) 2. јануара — св. Сергије мученик, † 304 од мача у Кесарији Кападокијској.

2) 14. јануара — преп. Сергије Отрок, један од преподобних отаца избијених у Синају и Рајиту у IV-ом веку.

3) 20. марта — преп. отац Сергије, један од избијених у обитељи св. Саве († 796) од Сарацена.

4) 12. априла — Сергије архиепископ цариградски.

5) 19. маја — Сергије Шухтовски († 1609).

6) 24. маја — Сергије трибун са 1218 мученика, са Мелетијем на челу, за Антонина.

7) 28. јунија — Сергије и Герман, валаамски чудотворци † око 1353. г., оснивачи валаамске обитељи. Пренос њихових моштију 11. септембра. Њихова канонизација вероватно између 1770—1800. године.

8) 28. јунија — пр. Сергије Магистар († на Криту у IX в.).

9) 12. августа — преп. Сергије са Стефаном.

10) 25. септембра — преп. Сергије игуман, Радонежски чудотворац, оснивач знамените и славне Св. Тројице — Сергијевске Лавре. 5. јулија обретење његових моштију, а 14. августа пренос моштију из старе раке у нову (ово локална успомена).

11) 7. октобра — Сергије и Вахк, мученици за Максимијана око 290—303.

12) 7. октобра — преп. Сергије печерски, послушник, XIII век, подвизавао се у печерској обитељи.

13) 7. октобра — преп. Сергије Обнорски, Нуромски, Вологодски, ученик преп. Сергија Радонежског († 1412), канонизован у XVI в.

14) 7. октобра — Сергије мученик у Варвалиси.

15) 16. новембра — Сергије малопинезски, канонизован 1655. године.

16) 28. новембра — Сергије јереј, мученик у Тивериопољу или Струмици за Јулијана, † 361.

1) 3. марта — Nicon ep. et soc. mm. p. g. re Таугомениум ап. 273. Act. SS. Mart. III.

2) 23. марта — муч. Никон војник са 199 ученика, † 251. на Сицилији за Декија.

3) 23. марта — преп. Никон игуман Кијевопечерске обитељи, † 1088.

4) 20. августа — Никон мученик у Тракији (међу 38 спалених мученика).

5) 23. септембра — Никон мученик антиохијски.

6) 28. септембра — Никон мученик (са осталима) за Диоклецијана у М. Азији.

7) 7. новембра — 33 мученика у Мелитини, међу њима Никон, за Диоклецијана.

8) 17. новембра — преп. Никон чудотворац, ученик и наследник Сергија Радонежског.

9) 26. новембра — преп. Никон Метаноит, † 998. у пелопонеском манастиру.

10) 11. децембра — преп. Никон Сухи, печерски инок, † у почетку XII-ог века.

11) Без датума — преп. Никон Синајски.<sup>1)</sup>

Кога сада од ових Сергија и Никона имамо на крсту? Треба тражити прво преподобне монахе међу њима, јер на крсту су Сергије и Никон приказани као монаси, схимници у мандији, што је приметио и Msgr. d' Herbigny (qui sont vêtus de l'habit monastique), затим треба тражити светитеље који се заједно спомињу и ваједно сликају у иконографији, као н. пр. св. Василије Велики и св. Јован Златоусти, св. Кирило и Методије, св. Петар и Павле, Сергије и Вакх, Кирик и Јулита и т. д., треба тражити такве светитеље, од којих име једнога повлачи за собом име другога. Држим да је од споменутих светитеља најбоља комбинација преп. Сергије Радонежски и ученик му и наследник преп. Никон, руски светитељи, и да њихове ликове имамо на крсту из ризнице цркве св. Петра у Риму, јер Сергије је велики руски светитељ, отац монаштва у московској Русији, јер они се заједно спомињу, они се заједно сликају у иконографији као монаси у монашким мандијама и са брадом, и име Сергија Радонежског повлачи за собом име његова ученика и наследника Никона. Од споменутих светитеља са именом Сергије и Никон излазе из комбинације епископи, мученици, јер они се друкчије приказују, излазе из комбинације светитељи који се спомињу у групи, јер не видимо разлога зашто да се деле из групе, а за хипотезу Msgr-а d' Herbigny-а излазе још и сви они светитељи који су живели и канонизовани после 12. столећа. Излазе даље из комбинације сви мали светитељи без службе и житија међу споменутима, који се тек само спомињу у месецесловима. И тако

<sup>1)</sup> О свима овима светитељима види Житија светих, Арх. Сергий, Полный мѣсяцесловъ Востока, I и II. Н. Delehaye, Bibliotheca hagiographica graeca, Bruxellis 1909.

нам излазе скоро сви Сергији из комбинације, а остаје скоро једини Сергије Радонежски. Исти је скоро случај и са Никонима. Допустимо ли пак друге комбинације осим Сергија Радонежског и Никона ученика му и наследника, остаје неразјашњено, зашто би се Сергији и Никони из разних времена и без икакве везе заједне приказивали овде на крсту. Најбоља је дакле комбинација Сергије и Никон Радонежски. Код Е. Голубинскога<sup>1)</sup> о Сергију Радонежском и Никону читамо у главном ово: Сергије Радонежски † 25. септембра 1392. г. Месно празновање преп. Сергија у Троицком манастиру почело је одмах или кратко време после његове смрти, јер се прославио као велики чудотворац још за живота. Откриће његових моштију било је 1422. године. Житије преп. Сергија написао је Епифаније и то пре открића његових моштију, т. ј. пре 1422. године. Исти Епифаније у похвалном слову више пута даје разумети, да је Сергије слављен у манастиру. У једном рукопису из 1425. године назива се Сергије светим старцем и писац овога рукописа обраћа се Сергију молитвено. Тропар и кондак му састављен је пре службе његове, коју је написао Србин калуђер Пахомије између 1449-1459. Исти Пахомије Србин написао је и Сказаније о обретењу моштију преп. Сергија, у коме се каже да су мошти нађене нетљене, да су шириле благоуханије и аромат, да му је и одело било нетљено, а вода са обе стране моштију није се дотакла његова тела.<sup>2)</sup> Не зна се да ли је нарочитим чином изведена опћецрквена канонизација Сергија,<sup>3)</sup> или је он постао опћеруски светитељ због своје велике славе, али се он 1447-48. године убраја у тада веома мали број великих чудотвораца руске земље. Преп. Никон Радонежски † 17. нов. 1427. или 1428. год., прибројан је светитељима крајем 15. и почетком 16. столећа. До митрополита Макарија слављен је само у Св. Тројице – Сергијевој Лаври, а канонизован је на Макаријевском Сабору 1547. године.

1) Историја канонизацији святихъ въ русской церкви, 72, 82, 100.

2) О Србину калуђеру Пахомију види Павле Поповић, Преглед српске књижевности, 45.

3) Веома уважени Г. А. Доброклонски, проф. Правосл. Богословског Факултета у Београду, упозорио ме је да је канонизација пр. Сергија вероватно била изведена у вези са открићем његових моштију, т. ј. 1422. или 1427. г. Види А. Доброклонский, Руководство по истор. рус. церкви, II, 192-193.



Наше мишљење, да на овом крсту имамо ликове споменутих руских светитеља потврдиће чињеница, ако налазимо Сергија Радонежског и Никона ученика и наследника му да у иконографији заједно долазе и да се заједно сликају. Нашао сам да се они и заједно сликају на иконама. У саборној цркви Св. Троице-Сергијеве Лавре близу северних двери је икона преподобних Сергија и Никона у сребрном окову, начињена по заповести цара Алексија Михајловића<sup>1)</sup> (1645-1676.). На запрестолном седмосвећњаку у Успенском Собору Св. Троице-Сергијеве Лавре су слике седам радонежски чудотвораца, а на челу ових су Сергије и Никон<sup>2)</sup>. На предњој страни напрестолног св. јеванђелија, дарованог Лаври од братије приликом 500-годишњице смрти преп. Сергија, имамо слике Сергија и Никона<sup>3)</sup>. Царица Ана Ивановна израдила је два златна покрова, на једном је мала слика преп. Сергија, а на другом преподобног Никона<sup>4)</sup>. Није нам познато да ли је у руској иконографији сликање овог Сергија и Никона обична ствар и честа појава, а без сумње је да се заједно сликају на иконама.

За своје мишљење, да на овом крсту имамо ликове Сергија Радонежског и ученика му и наследника Никона, и да је ово крст рускога а не српскога порекла, имамо још један аргуменат, а то је рускословенска рецензија сигнатура. Реч *спла* (ном. Sg. женски род, одређени облик) писано са *л* у сигнатури Св. Троице, је чиста рускословенска рецензија, што је немогуће у српкословенској рецензији, по којој би ова реч била написана овако: *спиа*, *свѣспиа*, или *спиаа*, *свѣспиаа*, а никако са *л*. И у оном нејасном запису изнад св. Николе (Fig. XII Au dessus de S. Nicolas) имамо слово *л*. Г. Д-р С. Куљбакин, признати слависта и палеограф потврдио је да је *спла* чиста рускословенска рецензија, и упозорио ме је још да слово *л* са три црте најраније долази у 14. столећу, а пре 14. столећа не долази, те и према томе не може овај крст бити из времена пре 14. столећа, па према томе не може бити из 12. столећа, тј. од Немање.

<sup>1)</sup> Историческое описание Свято-Троицкия Сергиевы Лавры, Св. Троицкая-Сергиева Лавра, 1902. стр. 20.

<sup>2)</sup> Ibid. 25.

<sup>3)</sup> Ibid. 47.

<sup>4)</sup> Ibid. 52—53.

Из свега реченога, држим, излази јасно, да на овом крсту из ризнице цркве св. Петра у Риму имамо руске светитеље Сергија и Никона, да је према томе овај крст рускога, а не српскога постанка, и да је овај крст из времена после канонизације преп. Никона († 17. нов. 1427 или 1428). Пошто је преп. Никон према наведеним речима Голубинског прибројан светитељима крајем 15. и почетком 16. века, и до митрополита Макарија слављен само у Св. Троице-Сергијевој Лаври, а званично канонизован на Макаријевском Сабору 1547. г., то је најраније време из кога може бити овај крст крај 15. и почетак 16. столећа.

Но пошто овај крст по својој прилици неће бити да је резан одмах у то време, него тек иза утврђене заједничке иконографије Сергија и Никона, то држим да ће овај крст бити из 16., па можда и из 17. века. Крст је рађен или у Русији или још пре у Св. Гори, где је од 16. столећа нарочито и искључиво цветала резбарска уметност ове врсте, а за Св. Гору говорио би и грчки натпис на окуву овога крста, који имамо код Msgr-а d' Herbigny-а (р. 21.). За светогорско порекло овога крста говорио би и бешеновски напрсни крст од слонове кости, који са овим крстом из цркве св. Петра има ове заједничке особине: на једној страни бешеновског крста имамо горе Св. Троицу као и на овом крсту, а с друге стране поред Св. Николе имамо два монаха са сигнатуром СЕР(ИР)НИКОН. Ово ће такође бити Сергије и Никон. ИР у загради није јасно, а ја сам тако у својим белешкама записао. Сигнатуре на бешеновском крсту су грчке, те ће по свој прилици бити да је и он из Св. Горе донесен у Фрушку Гору<sup>1</sup>).

Пре него што завршимо, морамо напоменути да је чудновато што Msgr. d' Herbigny скоро ништа не наводи из књиге коју помиње (р. 12.): *Fr. Aug. Rossa, Commentarius de particula ex pretioso et vivifico ligno ss. Crucis Salvatoris J. C. desumpta, sacris imaginibus et elogiis eodem ligno incisis insignita et in apost. sacrario asservata. Romae 1609.*, када из писања Msgr-а d'Herbigny-а излази да се у овом коментару говори о овоме крсту из цркве св. Петра. Из овог коментара наводи Msgr. d' Herbigny само то, као да је папа Климент VII (1523-1534) после

<sup>1</sup>) О бешеновском крсту расправљаћемо у књизи: Старине фрушкогорских манастира (спремљена за штампу).

пљачке Рима у 1527. години хтео осигурати поново достојно чување овога крста тиме, што је дао начинити реликвијар за овај крст у времену од 1527.—1534. године. Сliku овога реликвијара доноси Msgr. d' Herbigny (Fig. VIII). Ако је ова тачно, т. ј. ако је папа Климент VII за овај крст о коме ми говоримо дао у 1527.—1534. г. начинити овај реликвијар чију слику доноси Msgr. d' Herbigny, онда би још ближе могли одредити време и место постанка овога крста, наиме он би према овоме могао постати само у времену од краја 15. столећа до 1527. године, т. ј. у времену локалног слављења преп. Никона у Св. Троице — Сергијевој Лаври, а пре опће канонизације Никонове, која је била на Макаријевском Сабору 1547. године. У овом случају крст би био рађен у Русији у Св. Троице-Сергијевој Лаври, а други оков крста са грчким натписом био би из каснијег времена. Зар у овом коментару крста од Росса нема ништа више о самом крсту осим овога о реликвијару крста?

Ако је наше разлагање тачно, пала би сва хипотеза Msgr.-а d' Herbigny-а и ствар би стојала овако: крст није српскога но рускога постанка и може бити најраније из краја 15. столећа; крст није од Немање, нити дарован цркви св. Петра од Немање, но је дошао у ризницу случајно и без нарочите интенције; присуство малих ликова св. Петра и Павла на крсту ни у ком случају није необична ствар, јер сиче који долазе у иконографији, долазе и у рељефу на дрвеним крстовима; вођење овога крста у инвентару ризнице цркве св. Петра од 1191. год. није могуће, а ако се у инвентару од те године спомиње какав крст, то није овај крст.

Но ипак поред свега тога ми смо веома благодарни Msgr.-у d' Herbigny-у на труду и доброј вољи да нас упозна са једном важном српском светињом.

*Л. Мирковић.*